

YENİ DÖNEMDE TÜRK KÖMÜR ENDÜSTRİSİ VE İLGİLİ KURUMLAR

Şinasi ESKİ KAYA*

ÖZET

Petrole dayalı santrallerin ve sanayiın kömürle çalışabilir hale getirilmesi suretiyle ülkenin milyarlarca dolaylık bir döviz tasarrufu sağlayacağı tabiidir. Ancak bu, yılda 80 100 milyon tonluk bir linyit üretimi demektir. Bu düzeyde bir üretim sıçraması yapabilmek ve bu üretimi kalkınma hızları ile uyumlu halde tutabilmek için Türk Kömür Endüstrisindeki Kurumlaşmanın yeniden ele alınması gereklidir. Bir Madencilik Araştırma Kurumu mutlaka kurulmalı, Maden Dairesi yeniden teşkilatlanmalı, Maden Makineleri Sanayiinin kurulmasına hız verilmelidir.

* Doç. Dr. Maden Yük. Müh.; Maden Fakültesi, I.T.U., İstanbul

Diğer yandan ülke ekonomisinde çok önemli bir yeri olan Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu (T.K.İ.), Devletçe geri alınan ve bir kısmı da faal işletme halinde bulunan yüzlerce linyit sahasının bünyesine girmesiyle Türkiye'nin en büyük Kamu İktisadi Teşebbüsü niteliğini almıştır. Böyle bir kurumu yeni koşullara uydurmak ve verimli bir şekilde çalıştırabilmek için bazı önlemlerin alınması ve bazı yeni birimlerin kurulması şarttır. İlk yapılacak iş kurumu, "Taşkömürü" ve "Linyit İşletmeleri" olmak üzere birbirinden bağımsız iki ayrı kuruluşa ayırmaktır. Buna ilâveten kurumun bünyesinde "Bilimsel ve Teknik Yönlendirme Kurulu, Halkla İlişkiler ünitesi, Kuyu Açma Ünitesi" gibi yeni birimler oluşturulmalı, ayrıca T.K.İ., ülke madenciliğinin sorunlarının hiç olmazsa bir kısmına sahip çıkarak, onların halledilmesinde öncülük görevi yüklenmelidir.

SUMMARY

Saving of several billion of dollars in Foreign Trade is possible by changing coal for petrol as a fuel for power stations and for the whole "oil-based industry". This, however, necessitates some 80—100 million tons of lignite production per year at the beginning. Such an enormous jump in production and even to keep it in accordance with the annual rate of development is not so easy to realise. In order to be able to tackle the huge problems to be faced, a new organizational scheme for the Turkish Coal Mining Industry is required.

On the other hand Turkish Coal Mining Establishment (T.K.İ.), which has a very important place in the Country's economic life, became the biggest state, owned commercial enterprise after possessing several hundred of coal (lignite) mines due to the Nationalization. A powerful and productive management of such an huge establishment is rather difficult and necessitates some very radical changes in its status. It is therefore necessary to divide it into two independent establishments, each covering solely coal or lignite mines. Furthermore some new offices and working groups, such as "Research and Development, Scientific Board of General Management, shaft Boring Group, Public Relations Office..." has to be formed. It is an inevitable duty for T.K.İ. to involve with the Country's mining problems and to play a predominant role in the whole mining industry.

1. GİRİŞ

Son yıllarda Dünyanın bir numaralı sorunu haline gelen enerji konusu, enerji teminini büyük ölçüde petrole bağlamış ve dış satım olanakları sınırlı bir ülke olarak Türkiye için, adeta, bir "varolma ya da yokolma" meselesi haline gelmiştir. Türkiye'nin bu fevkalâde kritik dönemden çıkışında en büyük rolü Türk Kömür Endüstrisi oynayacaktır. Zira halihazırda sanayinin kullandığı petrol yerine kömür konulabildiği takdirde bir anda 2.5—3 milyar dolara yakın bir tasarruf söz konusu olabilecektir. Bu miktarın, ziraat ve sanayi ürünleri dahil, hemen hemen ülkenin tüm dışsatım gelirlerine eşit olduğu düşünülürse konunun önemi hemen ortaya çıkacaktır. Türk Kömür Endüstrisine bakarken herşeyden önce bu perspektifin daima gözönünde bulundurulması gerekir.

Ancak halen petrole dayalı olan santrallerin ve sanayiın kömürle çalışabilir hale dönüştürülmesi demek, yılda en azından 55-60 milyon tonluk bir linyit üretimi demektir. Bugünkü enerji açığının gene kömürle karşılanması arzusunun, "ısıtma için gerekli miktar"da eklendiğinde, yukardakine ilâveten yılda 15-20 milyon ton daha kömür gerekir ki, bu da yıllık 80 milyon tonluk bir üretim demektir. Petrolden sonra en büyük döviz ihtiyacını gerektiren gübre ihtiyacının da tümü ile iç kaynaklarla karşılanması halinde, sahneye yıllık 100 milyon ton dolaylarında bir kömür (liniyit) üretimi çıkmaktadır.

Şu halde sorun herşeyden önce ilk plânda yılda "80 ilâ 100 milyon ton arasında bir linyit üretimini gerçekleştirmek" ve ayrıca, kalkınma hızları ile orantılı olarak da her yıl bu üretimi "bir miktar artırmak"dır. Bunun gerçekleşmemesi demek ya "enerji açığı" yani "kalkınmanın durması veya yavaşlaması", ya da gene "dışardan alınacak enerjiye bağımlı olmak" demektir. Bir de en kötü şekil olan "her iki durumun birlikte mevcut oluşu" vardır.

Diğer yandan, yıllık kalkınma hızlarının enerji üretimi ile ilişkisi ne mertebede olacaktır? Başka bir deyişle, yıllık kalkınma hızlarını belirleyen rakamlar enerjimizin büyük kısmını üzerine oturtmayı düşündüğümüz linyit üretiminde her yıl ne miktar bir artışa ihtiyaç gösterecektir? Çizelgede de görüldüğü gibi bugün bilinen 6 milyar ton linyit rezervinin tümü işletilebilir nitelikte olsa dahi, bu rezerv hiçbir zaman "bir asır" dan fazla ömürlü olmayacaktır. Kaldı ki, eğer petrole dayalı santraller kömürle çalışabilir hale dönüştürülür, ayrıca Türk halkı da tezek ve odun yakmaktan kurtarılırsa, nüfus

6 Milyar Tonluk Linyit Rezervinin Başlangıçtaki Üretim Seviyesi ve Yıllık Artış Oranlarına Bağlı olarak Tükenme Süreleri.

Yıllık büyüme ya da artış oranı $\frac{io}{o}$	Başlangıçtaki Yıllık Üretim Miktarı		
	20 milyon ton	80 milyon ton	100 milyon ton
2	98 yıl	46 yıl	40 yıl
3	78 yıl	40 yıl	35 yıl
4	66 yıl	35 yıl	31 yıl
5	57 yıl	32 yıl	29 yıl
6	51 yıl	29 yıl	26 yıl
7	46 yıl	27 yıl	24 yıl

artışı da dikkate alındığında, bu rezervin ihtiyaca "yarım yüzyıl" dahi yetmeyeceği görülmektedir.

Metalürji sanayiinin gelişmesi ve ülkenin gelecekteki demir—çelik ihtiyacı ile birlikte düşünüldüğünde, Taşkömürü için de durum linyitlerinkinden farklı değildir. 1978' de 1.3 milyon ton dolaylarında olan kok ihtiyacının 15 yıl sonra 15.5 milyon tona ulaşması beklenmektedir ki bu, yaklaşık 22 milyon ton satılabilir ya da 30 milyon ton tuvenan taşkömürü üretimi demektir. Bir başka deyişle, Havza'daki üretimin de 15 yılda hemen hemen 10 misli artması gerekecektir.

Türk Kömür Endüstrisi, boyutları kalın çizgilerle belirtilmeye çalışılan bu dev sorunların üstesinden gelebilecek kurumlarasahip midir? Bu soruya olumlu bir cevap vermek mümkün değildir. Herşeyden önce, tüm kömür üretiminden sorumlu durumda bulunan T.K.İ.'yi, kendisini bekleyen sorunların büyüklüğü düzeyinde yeniden teşkilatlandırmak lâzımdır. Maden Dairesi tüm yurda yayılacak bir yapı şekli ile yeniden organize edilmeli, bir "Madencilik Araştırma Kurumu" artık mutlaka kurulmalıdır.

2. TÜRKİYE KÖMÜR İŞLETMELERİ KURUMU (T.K.İ.)

İşçi sayısı bakımından Türkiye'nin en başta gelen Kamu İktisadi teşebbüslerinden biri olan Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu, madenlerin devletçe geri alınması sonunda bünyesine giren yeni kömür işletmeleri ve ruhsat alanları ile şimdi daha da büyümüş durumdadır. Sadece büyüklük olarak değil, yarattığı değer ve bu değer in ülke ekonomisinde işgal ettiği yer in önemi bakımından da birinci sırada bulunan bu dev kuruluşun güçlü ve verimli bir şekilde yönetilebilmesi için bazı yapısal değişikliklere ihtiyaç vardır. Buna ilâveten, ülke madenciliği içinde tuttuğu yer in büyüklüğünü gözönüne alarak, artık T.K.İ nin bazı konularda ağırlığını hissettirmesi ve sorunların çözümlenmesinde önemli roller yüklenmesi de gereklidir. Halen ve gelecekte en hayati sorun olan enerji probleminin yegâne çözüm ümitleri de üzerinde yoğunlaşmış olarak, bu yeni dönemde T.K.İ.'ye yeni bir yapı ve yeni bir yüz gerekecektir.

2.1. YAPISAL DEĞİŞİKLİKLER

2.1.1 .Kurumu İkiye Ayırmak

Bilindiği gibi sanayi kuruluşları belli bir büyüklüğe ulaştıktan sonra, yönetim-de-netim ve haberleşme güçlükleri ve karar alma ve uygulamaya koymadaki gecikmelerden dolayı başarı grafiklerinde düşmeler olmaktadır. Devletleştirmeden sonra T.K.İ. bu noktaya gelmiştir veya çok kısa bir süre sonra gelecektir. Şu halde ilk yapılacak iş, kurumu birbirinden bağımsız iki ayrı kuruluşa ayırmaktır. Böyle bir bölme ise, en normal şekli ile Taşkömürünün ve linyitleri birbirlerinden ayırıp ayrı birer kurum haline getirmek suretiyle yapılabilir. Taşkömürü, dar bir çevrede (Zonguldak Havzası) toplanmış oluşu, satılacağı yerlerin sınırlı ve belli oluşu (metalürji sanayii) gibi ve daha diğer birçok hususlarda, linyitlerden çok farklı özellikler göstermektedir. Bu sebeple yapılabilecek en do-

ğal şey, Zonguldak civarında toplanmış olan taş kömürlerini içine alacak şekilde ve uygun bir isim altında ayrı bir genel müdürlük kurarak bu bölgeyi T.K.İ. bünyesinden çıkarmak ve kurumu, "Türkiye Linyit İşletmeleri" adı altında sadece linyit işletmelerini içine alan bir kuruluş haline dönüştürmektir.

2.1.2 Bilimsel ve Teknik Yönlendirme Kurulu

Çağın teknolojik imkânlarından da büyük ölçüde yararlanmak suretiyle kurumun daha verimli bir şekilde çalışmasını temin etmek ve genel yönlendirme ile ilgili stratejik kararları almak üzere bir "Bilimsel ve Teknik Yönlendirme Kurulu"na ihtiyaç vardır. Böyle bir Kurul, ülkemizdeki kömür yataklarının en iyi şekilde değerlendirilmesi ve işletilmesi için kurumun genel politikasını tespit edecek ve yararları inkâr edilemeyecek bir hizmet birimi olarak ortaya çıkacaktır.

Bu kurula, T.K.İ.'nin üst makamlarına yapılacak atamalar için de bazı yetkilerin verilmesi düşünülebilir. Ancak böyle bir durumun, tamamen teknik niteliğe sahip olması lâzım gelen Kurulu Politik bir hüviyete büründürmesi tehlikesi vardır. Yoksa, ekonomik ve sosyal hayatın can damarını teşkil eden bir Kamu İktisadi Teşebbüsü'nün, yönetim ve işleyiş bakımından politik etkilerin dışında tutulabilmesi şüphesiz ki, çok iyi olurdu.

2.1.3. Endüstri ve Halkla İlişkiler Şubesi

Bizim Kurumlarımızda bu husus hemen daima ihmal edilmektedir. Halbuki, hele bilhassa T.K.İ. gibi bir Kuruluş, halkla ve endüstri ile heran iç içedir. Su halde Kurumun kendi dışındaki kuruluş ve bireylerle olan bağıntılarını modern anlayışlara göre düzenleyecek ve onu dışarıya karşı en iyi şekilde tanıttacak bir ünitenin kurulması keza çok yararlı olacaktır.

2.1.4. Kuyular Dairesi

Ülkemizde, "kuyu açma" gibi özel bilgi ve ihtisas isteyen bir işte en tecrübeli kuruluş EKİ'dir. Bu tecrübeden herşeyden önce tüm ülkeyi istifade ettirmek lâzımdır. Bir "kuyular dairesi" kurulmalı ve bu daire, EKİ veya TKİ adına bir müteahhit gibi -yurt içinde ve yurt dışında— ihalelere girmek suretiyle çalışmalıdır.

Kuyu açmak herşeyden önce yetmişmiş eleman işidir. Kaldı ki, kuyu açma da artık mekanize hale gelmiş ve hızla gelişen çok yeni teknolojiler mevcuttur. Ancak bugün bir mühendis veya teknik elemanın, ilerde kendisine ne fayda getireceği açık veya kesin şekilde belli olmayan bir dalda bilgisini artırması veya yeni teknikleri ve teknolojiye yenilikleri izleyerek kendisini yetiştirmesi için güven verici bir neden yoktur. Hele

teknik elemanların görev yerlerinin değiştirilmesinde gereği kadar objektif kıstasların kullanılmadığı ülkemizde, diğer bir çok kuruluşta olduğu gibi TKİ Kurumu içinde de, özel bir faaliyet alanında yetiştirmek suretiyle bir teknik elemanın kendisine "gelecek" araması düşünülemez. Bu sebeple, gerek kuyu açma işindeki tecrübeli elemanların bir arada tutulması, gerekse bu elemanların daha güvenli bir ortamda kendi kendilerini yetiştirmelerine olanak sağlanması açısından böyle bir dairenin kurulması herhalde yararlı olacaktır.

2.2. KURUMUN FAALİYETLERİ

Yeni dönemde TKİ'nin, halen sürdürmekte olduğu faaliyetlerden bazılarını genişletmesi, ayrıca bazı yeni alanlarda da faaliyet göstermesi yararlı olacaktır. Bunlardan bir kısmına aşağıda kısaca temas edilmiştir.

2.2.1 .Yayın Faaliyetleri

TKİ ve özellikle EKİ, bünyesinde bulundurduğu işletmeler, bu işletmelerde karşılaşılan sorunlar ve bulunan veya bulunamayan çözüm yolları ile madencilik açısından çok zengin bir laboratuvar niteliğindedir. Böyle bir laboratuvardan her yıl yüzlerce yayın çıkması gerekir. İlk yapılacak işlerden birisi, TKİ'yi, her ay olmasa bile iki ya da üç ayda bir yayınlanan devamlı bir yayın organına kavuşturmadır. Ayrıca teknik elemanlarının sürekli yayın yapmalarını sağlayacak teşvik edici statüler hazırlanmalı ve uygulanmalıdır. "Endüstri ve Halkla İlişkiler" ünitesi ile bağımlı olarak çalışacak böyle bir yayın yoluyla Kurumun işleyişi, sorunları ve başarıları, Kurumun dışındakiler tarafından da izlenebilecek, böylece dış dünya ile yakınlaşma ve bütünleşme yolunda önemli bir adım atılmış olacaktır.

2.2.2. Sosyal Faaliyetler

Yılın belli gününde veya günlerinde tüm ülkeye hitap edebilecek genişlikte bir barm veya festival düzenlenmelidir. "Kömür Bayramı", "Kömür Festivali" ya da "Komi Şenliği" diye adlandırılabilir böyle bir sosyal faaliyetin gerçekleştirilebileceği uygun yer, şüphesiz Zonguldak'tır. Festivalin şehre sağlayacağı turistik yararlar gözönüne alınır, bu hususta vilayet ve belediye'nin Öncü ve organizatör olması doğaldır. Ancak EKİ desteğinin vazgeçilmez oluşu, gene de kurumu ön plâna çıkarmaktadır. Festivalin içeriğine ilgi çekecek birçok sanat kolunda tesis edilecek ödüllerin de konulması ile, gerek kurumun tanıtılması gerekse sosyal yaşantıdaki değişikliğin personel üzerinde yapacağı moral etki bakımından böyle bir organizasyondan çok olumlu bir sonuç alınması için hiç bir neden yoktur.

2.2.3. Kurs Faaliyetleri

TKİ, elinde bulundurduğu imkânlarla, Türk Maden Endüstrisine kalifiye ara eleman yetiştirecek yegâne kuruluştur. Bu sebeple endüstrinin en çok ihtiyaç duyduğu çavuş ve barutçu yetiştirmek üzere, bu kurslar Kurum dışından gelecek elemanlara da açık tutulacak şekilde genişletilmeli ve genelleştirilmelidir.

2.2.4. Diğer Bazı Sorunlar

İlk bakışta TKİ'yi ilgilendirmiyor gibi görünmesine rağmen ülke madenciliği açısından çok önemli öyle bazı konular vardır ki, TKİ'nin kendini bu konuların dışında tutması beklenemez. En büyük ve en güçlü madencilik kuruluşu olarak, ülke yararına olacağına inandığı hususlarda öncülük görevini yüklenmeli, gerekli girişimlerde bulunmalı ve yerine göre ağırlığını koymalıdır.

örneğin Maden Kanunu ve Maden Emniyet Nizamnamesinin, günün koşullarına uygun olarak yeniden düzenlenmesi ve çıkarılmasına öncülük etmeli ve bu yoldaki girişimlerin takipçisi olmalıdır. Diğer yandan TKİ herşeyden önce kendi alanına sahip çıkmalı, yerini başkalarına bırakmamalıdır. Son yıllarda, yaşadığımız dönemin en büyük sorunu olan enerji konusunda TKİ'den başka herkes konuşmuş, linyitlerin şu veya bu şekilde işletilmesi ile ilgili demeçler vermiş veya açık oturumlara iştirak etmiştir. Bu hususta konuşması gerekli en önemli kuruluş olan TKİ'den ise hiç bir teşebbüs yapılmamıştır.

3. MADENCİLİK ARAŞTIRMA KURUMU

Madencilik Araştırma Kurumları, bütün dünyada kömür endüstrisine dayanmaktadır. Yani bahis konusu Araştırma kurumlarının faaliyetlerinin pek büyük bir kısmı kömür madenciliği ile ilgili olup gene bu endüstri tarafından desteklenmektedir. Şu halde böyle bir Araştırma Kurumunun kurulmasında en büyük görev gene TKİ'ye, hatta daha da gerçekçi bir deyişle, kurumun içinde en büyük müessese olarak EKİ'ye düşmektedir. Halen faaliyet halinde bulunan Alev Sızdırmazlık Ünitesi ile atılan tohumu, tesisinden bu yana geçen kısa süre içinde olağanüstü bir gelişme gösteren bilgisayar ünitesi ile destekleyip birleştirmek suretiyle yeşertmek ve örnek bir Araştırma Ünitesine dönüştürmek mümkündür. Bunun gerçekleşmesi için EKİ'de küçümsenmeyecek bir potansiyel ve yeteri kadar olanak vardır. Başta MTA olmak üzere diğer madencilik kurumlarındaki araştırmacı personelin de katılması halinde bu ünitenin kısa zamanda arzu edilen düzeyde bir Araştırma Kurumu haline geleceğinden şüphe yoktur.

Araştırma Kurumu olmayan bir kömür endüstrisinin, gece karanlığında farları yanmadan ilerlemeye çalışan bir otomobilden farkı yoktur. Başka bir deyişle, Araştırma Kurumuna sahip olmayan bir maden endüstrisi faaliyetlerini, dünyadaki tüm teknik gelişmelere sırtını çevirmiş olarak ve "el yordamıyla" yürütüyor demektir. Bu ülkenin böyle bir "lüks"ün faturasını ödeyecek kadar zengin olmadığını artık hatırlamak lâzımdır.

4. MADEN DAİRESİ

Maden Dairesi güçlü bir kuruluş olarak yeniden teşkilatlanmalıdır. Bütün yurda dağılan bir örgütlenme yoluyla üzerine düşen tüm görevleri eksiksiz ve zamanında yerine getirebilecek bir yapıya kavuşturulmalı, madencilğin yoğun olduğu yerlerde kuvvetli bölge teşkilatları oluşturulmalıdır. Dairede çalışacak elemanların meslekte belli bir tecrübe seviyesine ulaşmış olmasına dikkat edilmeli, madenlerin faaliyetleri ile ilgili bilgilerin değerlendirilmesinde modern araç ve gereçlerden ve bu arada bilgisayarlardan mutlaka istifade edilmelidir.

5. MADEN MAKİNELERİ SANAYİİ

Türk maden endüstrisinin ihtiyaçlarına cevap verecek ölçüde bir maden makineleri sanayiinin kurulması artık daha fazla geciktirilmemelidir. Bu hususuki girişimler ilk

başta bir hayli hız kazanmışken sonraları şu veya bu sebeple canlılığını kaybetmiş gibi görünmektedir. Halbuki üretim artışı demek "makine" demektir. Hele bu döviz kıtlığında maden makineleri sanayiini kurmadan üretimi artırmak ve ülke ihtiyacını karşılayacak ölçüde bir madencilik yapmak mümkün değildir. Bu konu tüm ağırlığı ile yeniden ele alınmalı, teşebbüs hangi seviyede ise süratle sonuca götürülmelidir.

6. DİĞER HUSUSLAR

Büyük rezervli kömür yatakları işletilmek üzere projelendirilirken, o sahada bir "Kömür endüstri kompleksi" kurulması yolunda gerekli girişimlerde bulunulmalıdır. Termik santral, Azot Sanayii ve kömüre dayalı kimya sanayiinin de bir arada kurulması imkânları mutlaka araştırılmalı, bu felsefe içinde diğer kuruluşlarla işbirliği yapılmalıdır. Amerika Birleşik Devletlerinde yıllık kömür üretiminin üçte birinin yakıt dışında kullanıldığı düşünülünce bu konunun önemi kendiliğinden açığa çıkacaktır. Burada gene TKİ'ye büyük görevler düşmektedir. Zira kömürü, bütün çilesini çekerek tabiatın bağrından koparıp çıkararak bir kurum, ondan azami yararlanma konusunda "Ben işletmeciyim. Bundan ötesi beni ilgilendirmez" diyemez ve dememelidir.

Maden endüstrisi açısından önem taşıyan yerlere tecrübeli elemanların getirilmesi gerektiği ilgili yerlere anlatılmalı ve kabul ettirilmelidir. Devlet Plânlama Teşkilâtı ve Sanayi Bakanlığı gibi kuruluşların madencilikle ilgili yerlerine, ülke madencilğini bilen, karar verici mevkilerde uzun süre kalmış, ayrıca Dünya Madencilğine vukufu olan, şahsında uzun yılların tecrübelerini biriktirmiş ve yetenekleri kanıtlanmış elemanların gelmesinde büyük yararlar vardır. Bu hususta gerekli girişimlerde bulunmak ve hatta lâzımgelirse yasa değişiklikleri bile önermek suretiyle hükümetler seviyesinde bu endüstrinin planlanması ve işleyişinde aksaklıklara yol açabilecek gerçekçi olmayan kararların alınmamasını veya gereksiz tıkanmaların önüne geçilmesi sağlanmalıdır.

7. SONUÇ

Türk Kömür endüstrisinin geleceği açısından, Madencilik Araştırma Kurumu ile Maden Makineleri Sanayinin artık daha fazla geç kalmadan ve mutlaka kurulması lâzımdır. Diğer yandan, ülkedeki tüm kömür yataklarını çağın tekniğine uygun ve en gerçekçi şekilde işletebilmek konusu ile karşı karşıya bulunan TKİ büyük bir sorumluluk altına girmiş durumdadır. Bu sorumluluğun gereklerini yerine getirebilmek için gerek yapısını gerekse faaliyetlerini gözden geçirerek, biran önce yeni koşullara uygun tedbirlerin içine girmesinde büyük yararlar vardır. Unutulmamalıdır ki, giderek büyüyen petrol krizi dolayısıyla önümüzdeki yıllarda tüm gözler daha da büyük bir dikkatle açılmış olarak kurumun üzerine çevrilmiş olacaktır.

